

„ОСНОВИ НА СРАВНИТЕЛНОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ. СРАВНИТЕЛНОТО ИЗУЧАВАНЕ НА ЛИТЕРАТУРИТЕ И ПРОБЛЕМИТЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ЛИТЕРАТУРНА НАУКА“ от БОЯН НИЧЕВ. С., изд. „Наука и изкуство“, 1986. 238 с.

Книгата на проф. д-р Боян Ничев „Основни на сравнителното литературознание“ е написана с професионализъм и ерудиция, които я правят едно от най-ярките явления в българската литературоведска мисъл от последните години. Авторът очертава предмета, целите и задачите на сравнителното литературознание със завидно познаване на неговото съвременно състояние, насоки, постижения и уязвими места, с опита и съзнанието на дългогодишен изследовател в тази област. Нова дума в традицията на българската научна компаративистика след редицата трудове на покойния академик Е. Георгиев, книгата на Б. Ничев приносно се влива в методологическите търсения и постижения на марксистическото сравнително литературознание от последните две десетилетия. Най-отличителна черта на съвременното сравнително литературознание (след неговия позитивистичен период, представен от френската школа в лицето на Ван Тагем и последователите му) е опитът да се създаде методологическа платформа за систематизация на връзките и сходствата, с помощта на която да се открият закономерности на литературния процес. Известната методологическа криза на компаративистиката през 50-те години дойде в резултат на нейната изолираност от литературната теория и история, което я превърна едва ли не в наука за издирване на влияния и зависимости на едно явление от друго, респективно на една литература от друга. Атаките срещу механичното отделяне на литературните връзки (*littérature comparée*) от общите тенденции и закономерности (*littérature générale*) бяха съпроводени с концептуално преразглеждане на предмета и задачите на сравнителното литературознание, на неговия понятийен апарат, за да се намери мястото му сред различните клонове на литературознанието и хуманитаристиката. Този процес има своите прогнози и резултати у предгавителите на марксистическата и немарксистическата (западно-европейска и американска) компаративна мисъл.

В своя кратък увод, посветен на историята, състоянието и задачите на сравнителното литературознание, Б. Ничев се спира върху съпътстващите неговото развитие проблеми и про-

тиворечия, за да фиксира алтернативно своята гледна точка: „да се превърне тая дисциплина в знание за движението на литературния феномен във времето и пространството, за преносимостта, преводимостта, трансформируемостта на тоя феномен“ (с. 8). Трябва да отбележим, че ориентирайки сравнителното литературознание към развитието на литературната наука и към литературния процес, авторът откликва на един общ за съвременната световна компаративистика проблем, предлагайки свое решение и свое виждане, подлагайки на проверка редица възлови понятия и категории, използвани в компаративистичните систематизации: световна литература, междулитературен процес, литературни общности, литературен процес и др. Тук се откроява творческата способност на автора да усвои и преосмисли международния опит, да отстои и оразличи своята гледна точка в сложния и нерядко противоречив контекст на компаративистичната теоретична мисъл. Оригиналността на подхода се откроява особено на фона на теоретическите систематизации, които решават въпроса за закономерности на литературния процес във връзката национална литература — световна литература. (И. Г. Неуполова. История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа. М., 1976; Д. Дюришин. Теория сравнительного изучения литературы. М., 1979, както и една от последните книги на Дюришин „Теория междулитературного Процесса“, 1985). Тези трудове методологически придвижиха напред марксистическото сравнително литературознание — чрез компактно изучаване и синтез на контактите и типологическите връзки на едно по-високо, наднационално ниво, където те функционират като носители на развойни закономерности, на аналогични тенденции. Така световната литература получи съдържанието на динамична система, която на различно равнище синтезира общите, повтарящите се в националните литературни явления и процеси. Ще припомним също така, че тезата на Дюришин за промяната на функцията на творбата в новия контекст (активността на приемащата литература) изигра важна роля за ориентиране на сравнителното литературознание към закономерностите на литературния процес в отношението на националнолитературно и междулитературно развитие.

Ако трябва да определим концепцията методиката на Б. Ничев в контекста на познатите систематизации на сравнителното литературознание и използването му като метод за

обемни литературноисторически синтези, ще отбележим, че той не свързва неговата специфика с литературноисторическия синтез на международно ниво или по-точно — разграничаване го от литературната история. Отправна точка за това разграничение е авторското разбиране за литературен процес и за начина, по който сравнителното литературознание изучава или трябва да изучава този процес. Трябва да признаем, че Б. Ничев се нагърбва с трудната задача „да материализира“ и конкретизира едно твърде често, но в много случаи неясно употребявано понятие и осъществява своята задача с убедителност и нещина, за каквито трудно може да се посочи пример в трудовете на съвременното българско литературознание. Главите „Световна литература, национална литература, литературен процес“ и „Към типологията на литературните форми на движение“, в които е разглеждана връзката сравнително литературознание — литературен процес, имат фундаментално значение за новаторския характер на книгата, за нетрадиционното от гледна точка на съществуващата практика тълкуване на традиционни компаративни понятия и категории. „Литературният процес може да бъде разбран именно като процес само ако не продължава да бъде схващан като линейно, еднопосоочно движение, а като многоизмерно пространствено-временно единство със своя дълбочина и перспектива“ — четем на с. 40.

В дефинирането на литературния процес, в типологизирането на литературните форми на движение се съпоставят и кръстосват различни литературоведски схващания за движението и процесуалността, като очевидно е, че структурно-системният подход е изведен на преден план като най-адекватна концепция за литературната еволюция на XX век. Страниците, посветени на историята и методологическите находки на структуралния метод, са ценни с това, че от марксистически позиции посочват закономерността на неговата поява, възможността, които съдържа за преодоляване противоречието между синхронен и диахронен аспект в литературознанието, за обяснение на спецификата на художественото развитие в отношението му към социално-историческото. Авторът посочва неусвоени негови страни и възможности, които се усвояват от развитието на литературната наука и които биха освободили сравнителното литературознание от недостатъците на традиционния литературен историзъм с неговото линейно разбиране за приемственост и традиция. И така „системо-образната“ концепция за литературен процес, която определя неговото пространствено-временно единство като *хронотопно единство*, съдържа полемиката на Б. Ничев с недостатъците на литературната история и оттам с въвеждането на понятия (като например междулитературен процес), които „смесват“ литературна история със сравнителното литературознание“ (с. 55).

Идеята за специфичния предмет на сравнителното литературознание, която произлиза цялата книга, се пренася върху неговата понятийна система, за да се подчертае различната из-

следователска оптика — въпросът как сравнителното литературознание изучава общите за литературознанието проблеми е в центъра на вниманието. Затова от литературния процес не се обособяват междулитературните връзки, за да бъдат систематизирани литературноисторически (регионална литература, зонална литература, респ. литературни общности). Единството на литературния процес и неговата динамика се изразяват чрез система от опозиции като „свое—чуждо“, „външно—вътрешно“, „познато—непознато“, „съзнателно—несъзнателно“. Изучавайки и описвайки тези категории на литературното движение, сравнителното литературознание ги обработва и систематизира в противоречиво диалектическо единство на уникално и повтарящо се, вариантно и инвариантно, проверява тяхната възможност за съотнасяне и съизмеримост на явленията и в крайна сметка по този начин типологизира и моделира литературна развой. Тази система от бинарни опозиции има за цел да подчертае естетическата същност на литературния процес, която сравнителното литературознание не трябва да изпуска от полезрението си.

Типичен пример за съдържателно новия подход към литературния процес е вниманието, което Б. Ничев отделя на аксеологическата трактовка на световната литература (световната литература като сбор от най-хубавите произведения), която по принцип се изключва от полезрението на сравнителното литературознание, т. е. приема се, че с това си съдържание световната литература не може да бъде явление на процеса, не е исторически динамична структура. Доказвайки историческия характер на понятията класика и класик, авторът илюстрира функционално различното съдържание на тези понятия в рамките на националната литература, от една страна, и извън нея, в много по-динамичния междулитературен контекст — от друга. Междулитературната рецепция, както показва приведените пример с поетическото дело на Вапцаров, разкрива съизмеримостта на писателя с типични за епохата идейно-естетически търсения и настроения, типологически го сближава с класическите представители на времето на съпротивата. По този начин понятието класически представител на дадена епоха отразява типологическото „засичане“ на характерни за времето развойни тенденции, формира тяхното хронотопно единство.

Направените от Б. Ничев изводи обогатяват представата ни за познатата рецепционна ситуация за промяна на функцията на творбата в новия контекст. Същевременно авторът подчертава различното отношение на сравнителното литературознание спрямо използвани от литературната история понятия като класика, класик, успех, рецепция и т. н.

Както става ясно от избраната методика, авторът функционално интегрира към територията на сравнителното литературознание понятия от различни клонове на хуманитаристиката и литературознанието. Тази интеграция е съпроводена, както показва главата „Рецепционна естетика и сравнително литературозна-

вие", със стремежа диференцирано да се определи същността и предмета на сравнителното литературознание. Наблюдаваме един процес на обособяване в и посредством сближението. Например характеристика и оценка на методологическия принос на рецепционната естетика в наследването на движението на литературната творба и същевременно прецизиране на отношението на сравнителното литературознание към диалогова творба-реципиент. „Докато за рецепционната естетика рецепцията е диалог между читател и текст, при който се конструира общественят смисъл на текста, то за сравнителното литературознание тя е трансформация на художествени феномени, която конструира нови“ (с. 114).

Смяната на принципите и методиката на сравнителното литературознание недвусмислено се проявява и доказва в разделите „Трансформационни процеси и литературно развитие“, „Степени и форми на литературно общуване“, „Литературни общности и литературни модели“, които са и най-пряко свързани със синтеза и моделирането на литературното развитие. Тук авторът предлага свое решение на основния проблем на компаративистиката, който винаги е съществувал нейното развитие — проблемът за връзката между анализ и синтез. Посочените раздели са своеобразен теоретично-poleмичен „аналог“ на основните опорни точки на сравнителното литературознание — генетично-контактните връзки и структурно-типологическите сходства — и на принципите на литературно-исторически синтез, изграждащи литературните общности.

Специалното внимание заслужава връзката литературно движение — трансформационен процес — форми на литературно общуване. Новото, което Б. Ничев внася, е, че не отделя формите на литературно общуване от динамиката на литературното развитие. Това го води към наблюдения и изводи, които могат да се приемат като методологическа находка — например твърдението, че всяко включване на елементи от една чужда литературна система в друга задължително се съпровожда с тяхното трансформиране — механизъм на превръщане на чуждото в свое. На тази основа ревизирането и прецизирането на компаративистичните понятия контакт, влияние, комплементарност, рецепция се възприема като логично и необходимо следствие. На конкретно литературноисторическо ниво трансформационния процес е представен чрез адаптацията („добългарянето“) на преводната литература в България през XIX в.

Поддръжките схващането, че сравнителната типология, която отразява повторителността в литературния процес и се домогва до неговите закономерности, се проявява на различни равнища, авторът отхвърля като неадекватна системата на литературните общности и региони. И в областта на типологизацията и моделирането на литературния процес той сменя „оптиката“, избирайки такива принципи и форми, които имат най-пряко отношение към „развитието на художествеността“. Това са историко-естетически критерии, разработени в лите-

турните трудове на М. Бахтин, Е. Ауербах, С. Авернищев и др. Б. Ничев използва резултатите от развитието на литературознанието, за да ги включи в системата от опозиции, обслужваща синтезиращите и интегриращите цели на сравнителното литературознание (несъзнателно и съзнателно-художествено, синхрония и диахрония, фолклор — литература, познато — непознато и пр.). Той също така използва развитието на литературознанието (и хуманиитаристиката) в конкретно-методологически план — става въпрос за възможностите, които предлага теорията на комуникацията за моделиране на литературния процес. Главата „Литературни общности и литературни модели“ поставя на изпитание литературоведската подготовка на компаративиста, затруднения среща и самият автор, защото е трябвало да „преведе“ на компаративен език една сложна и трудно обозрима материя. Съдържанието на тази глава изкушава читателя-литературовед да зададе въпроса: не е ли в замисъла на автора компаративистиката да се превърне в научна суперструктура, от която литературознанието е само дял?

Книгата на проф. д-р Б. Ничев „Основи на сравнителното литературознание“ е богата на проблеми, интересни анализи и наблюдения, каквито може да предложи търсещият и самопроверяващ се изследователски ум. Нейното богатство не може да бъде изчерпано в рамките на една рецензия. Значението ѝ за развитието на българската литературна наука и сравнително литературознание твърдва ще се оценява и проверява.

Христина Балабонова

**В СВЕТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ПОЕТЕСИ
(И СЛЪНЦЕТО ВЪРНИ)** от ИВАН СПАСОВ. С., изд. „Български писател“, 1987. 237 с.)

Появата на „Като тънка везна“ (изд. „Български писател“, 1983 г.) особено ни впечатли с оригиналното решение на Иван Спасов да обедини в отделна книга своите наблюдения върху така наричаната „женска“ лирика. Възприел принципа на селекцията, както сам изтъква в предговора, той задълбочено характеризира творчеството на някои от най-изявените съвременни поетеси (Блага Димитрова, Лилиана Стефанова, Станка Пенчева и др.). Новото му произведение — „И слънцето върни“ — в още по-голяма степен засили изненадата, която е подготвял за читателите. Тук той прониква дълбоко в поетическия космос на лиричката, открил се като явление в родната ни литература — Елисавета Багряна, Дора Габе; разкрива колоритния свят на Мара Белчева, Екатерина Ненчева, Бленка, Магда Петканова, Яна Язова, Димана Данева. Докато в предходната книга критикът строго се придържа к литературния портрет, тук задачата, която е поставил, е многообхватна. Проникновен тъкуване на поетическото наследство е придръ-